

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΕΓΑ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ ΤΟΥ ΠΟΙΗΜΑΤΟΣ
ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΧΟΥΜΝΟΥ

Γράφων τὸ 1930 βιβλιοκρισίαν τῆς μερικῆς ἐκδόσεως τοῦ ποιήματος τοῦ Γεωργίου Χούμνου, τῆς γενομένης ὑπὸ τοῦ F. H. Marshall¹ προῆλθον εἰς τὴν ἀπόφασιν νὰ παρασκευάσω κριτικὴν ἔκδοσιν τοῦ ὅλου ποιήματος διὰ τὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν τὸ ἔργον τοῦτο τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας ἔχει ἀπὸ γλωσσικῆς καὶ λαογραφικῆς ἀπόψεως². Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἠρεμήνησα τότε διαφόρους καταλόγους πρὸς ἀνεύρεσιν καὶ ἄλλων τυχὸν χειρογράφων πλὴν τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν ἴτοι τοῦ codex Marcianus graec. cl. IX, n:o 17, τοῦ codex Vindobonensis theol. graec. 297 (Nessel 244) καὶ τοῦ ἐκ τοῦ ὄρους Σινᾶ προερχομένου καὶ ἤδη ἐν τῷ Βρετανικῷ Μουσείῳ ἀποκειμένου ὑπ' ἀριθ. Addition 40724 εἰκονογραφημένου χειρογράφου, ἐξ οὗ καὶ μόνου ἔγινεν, ὡς γνωστὸν, ἡ ἔκδοσις τῶν Ἐκλογῶν τοῦ Marshall. Δυστυχῶς ἐν ἄλλο χειρογράφῳ, περιέχον τὴν παράφρασιν τοῦ Χούμνου, γνωστὴν ἐξ ὑποδείξεως τοῦ Pernot ὡς ἀνήκον εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ζακύνθου Νικόλαον Κατραμῆν³ δὲν ἀνευρέθη.

Ὡς ἀπολεσθὲν πρέπει νὰ νομίζεται καὶ ἕτερον εἰκονογραφημένον (φίγουράδο) χειρόγραφον τοῦ Γεωργίου Χούμνου, προσονομαζομένου *Βυζανταίου*, περιέχον «*ἐρμηνείαν ριμάδα ἀπὸ τὸ Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν*», τὸ ὁποῖον ἀναγράφεται ἐν τῇ Bibliotheca sive antiquitates urbis Constantinopolitanae, Argentorati 1578 (ed. a Georgio Calaminio), περὶ τοῦ ὁποίου διέλαβον ἐπίσης ἐν τῇ βιβλιοκρισίᾳ μου ἐκείνῃ. Πρόκειται προφανῶς περὶ τοῦ αὐτοῦ Χούμνου, τοῦ «*ἐκ τῆς πόλεως Χανδάκου*», τοῦ ποιήσαντος τὴν παραδοθεῖσαν εἰς ἡμᾶς διὰ τῶν λοιπῶν κωδίκων ἔμμετρον παράφρασιν τῆς Γενέσεως

¹) Old Testament Legends from a Greek poem on Genesis and Exodus by Georgios Chumnos, Edited with Introduction, Metrical Translation, Notes and Glossary from a Manuscript in the British Museum by F. H. Marshall, Cambridge, at the University Press, 1925 σελ. XXXII + 116, σελ. 80ν.

²) Byz. - neugriechische Jahrbücher VII (1930) σελ. 209 - 216.

³) Revue critique, 61 (1927) σ. 352 - 4. Βλ. καὶ Ν. Κατραμῆ, Φιλολογικά Ἀνάλεκτα Ζακύνθου. Ἐν Ζακύνθῳ 1880 σ. 169 - 182 καὶ Λεωνίδαν Ζώην, ἐν Ἰονίῳ Ἀθθολογίᾳ, τόμ. 8 (1934) σ. 202.

καὶ Ἐξόδου. Ἡ προσονομασία αὐτοῦ ὡς Βυζανταίου πρέπει ν' ἀποδοθῆ οὐχὶ εἰς κυρίαν αὐτοῦ διαμονὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὡς ὁ Lambecius ὑπέθεσεν⁴, ἀλλὰ πιθανῶς εἰς «ἀπλῆν αὐτοῦ συσχέτισιν πρὸς τοὺς αὐτόθι Χούμνους», ὡς εἶκασεν ὁ Μανούσος Μανούσακας⁵.

Τὸ θετικὸν ἀποτέλεσμα ἐκ τῆς ἀναδιφήσεως ταύτης ἦτο ἡ ἀνεύρεσις ἐν τῷ Καταλόγῳ τῶν ἑλληνικῶν κωδίκων τῆς Μονῆς τοῦ ὄρους Σινᾶ, τῷ ἐκδοθέντι ὑπὸ τοῦ Gardthausen (Oxonii 1886), ὑπ' ἀριθ. 1187 κώδικος τοῦ XVI αἰ. ὑπὸ τὸν τίτλον «*Ἱερά ἱστορία ἐν στίχοις*», οὐτινος αἱ διαστάσεις 19 × 14,5 ἑκατοστομ. τὰ φύλλα 1 - 202 καὶ ἡ ἀρχή: *Λέομαι τρισυπόστατε, κύριε καὶ πατέρα*, ἐξ οὗ στίχου, ὡς γνωστόν, ἄρχεται ἡ παράφρασις τῆς Γενέσεως καὶ Ἐξόδου τοῦ Γεωργίου Χούμνου. Ἐν ὁ κώδιξ εἶχεν εἰκόνας δὲν μανθάνομεν παρὰ τοῦ Gardthausen. Καὶ ὁ Kondakov, ὅστις ἐν Putesestire na Sinaj we 1881 godu ρητῶς ἀναφέρει ἂν τις τῶν κωδίκων τῆς μονῆς περιέχει εἰκόνας, περὶ τοῦ κώδ. 1187 σημειώνει τόσον μόνον (σ. 116): *Ἱερά ἱστορία, ρΚπ. XVIII.B.* Ἐχων ὅμως ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ εἰρημένος κώδιξ καὶ κατὰ τὰς διαστάσεις καὶ κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν φύλλων διαφέρει τοῦ ἐν τῷ Βρετανικῷ Μουσείῳ εὐρισκομένου Σιναϊτικοῦ κώδικος, ὅστις σύγκριται ἐκ φ. 137 διαστάσεων 25 × 18 ἐκ. τ. μ. ἐξέφρασα ἐν τῇ βιβλιοκρισίᾳ μου τὴν ὑπόνοιαν, ὅτι πρόκειται περὶ διαφόρων κωδίκων. Ὅτι δὲ καὶ περισσότερα τοῦ ἐνὸς χειρογράφα τῆς Παραφράσεως τοῦ Χούμνου ἠδύναντο νὰ ὑπάρχουν ἐν τῇ Μονῇ Σινᾶ ἔκρινα τοσοῦτω μᾶλλον πιθανόν, ὅσον πλείστοι τῶν κατὰ καιροὺς ἐν Σινᾶ μοναζόντων ἦσαν Κρηῆτες, τὸ δ' ἔργον τοῦ Χούμνου ὡς γεγραμμένον ἐν τῇ κρητικῇ διαλέκτῳ θὰ ἦτο λίαν προσφιλὲς ἀνάγνωσμα εἰς τοὺς Κρητὰς μοναχοὺς.

Ἡ ὑπόθεσίς μου αὕτη ἐπεβεβαιώθη διὰ τῆς γενομένης τὸ 1950 ὑπὸ τῶν Ἀμερικανῶν φωτογραφήσεως ὄλων τῶν ἐν τῇ Μονῇ τοῦ ὄρους Σινᾶ ἀποκειμένων χειρογράφων. Ἐν Checklist of Manuscripts in St. Catherine's Monastery Mount Sinai microfilmed for the Library of Congress, 1950. Washington 1952 ἀναγινώσκομεν ἐν σελ. 11 ὑπ' ἀρ. 1187: Sacred History (Old Testament) 16th cent. 205 f. Pa. 367 Illum. 47 ft.

Προμηθευθεὶς φροντίδι τοῦ φίλου κ. Β. Λαούρδα, διαμένοντος τότε ἐν Ἀμερικῇ, μικροφίλμ τοῦ ἐν λόγῳ κώδικος ἐξηκρίβωσα, ὅτι πρόκειται τῷ ὄντι περὶ ἑτέρου Σιναϊτικοῦ κώδικος, περιέχοντος τὸ

⁴) P. Lambecii Commentariorum de Bibl. Caes. Vindob. liber V σ. 259. Βλ. καὶ A. Kollarri ad Lambecii Commentar. libros VIII Supplementorum liber I, cod. 133, 2.

⁵) Ἐπ. Ἐτ. Βυζ. Σπ. τόμ. ΚΑ' 1951, σ. 281, σημ. 3.

ποίημα τοῦ Γεωργίου Χοῦμνου, ὁ ὁποῖος κοσμεῖται, ὡς καὶ ὁ τοῦ Βρετανν. Μουσείου, διὰ πολλῶν καὶ ὡραίων εἰκόνων. Καὶ τοῦ μὲν τελευταίου τούτου περιγραφὴν λεπτομερῆ ἔδωκεν ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τοῦ βιβλίου του ὁ Marshall, τὴν ὁποίαν κρῖνω περιττὸν ἔδω νὰ ἐπαναλάβω (Βλ. πίν. ΙΗ').

Ὁ δὲ σφωζόμενος ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Σινᾶ κῶδις σύγκειται ἐκ φ. 205 ἠριθμημένων δι' ἀραβικῶν ἀριθμῶν, διαστάσεων 19,5 × 14,7 ἐκ. τ. μ. καὶ κοσμεῖται διὰ 367 εἰκόνων, κατὰ 8 ὀλιγωτέρων τῶν τοῦ Βρεταννικοῦ κώδικος. Εἶναι καλῶς καὶ ἐπιμελῶς γεγραμμένος κατὰ διστίχα μὲ σχετικῶς ὀλίγας βραχυγραφίας καὶ διατηρεῖται εἰς ἀρίστην κατάστασιν. Γραφεὺς καὶ εἰκονογράφος τοῦ κώδικος δὲν εἶναι, ὡς τοῦ Βρεταννικοῦ, τὸ αὐτὸ πρόσωπον, διότι εἶναι μὲν καὶ ἔδῳ αἱ εἰκόνες ἐγγεγραμμεναί εἰς τὸ κείμενον, καὶ ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸ οἰκτεῖον μέρος αὐτοῦ ἀλλ' αἱ ἐντὸς τῶν εἰκόνων ἐπεξηγηματικαὶ γραφαὶ διαφέρουν τῆς χειρὸς τοῦ βιβλιογράφου (Βλ. πίν. ΙΘ').

Ἐπιγραφὴν τὸ χειρόγραφον δὲν φέρει, ἀλλὰ μόνον μικρὸν τι κόσμημα ἐν ἀρχῇ, τὸ δ' ὄνομα τοῦ ποιητοῦ καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ ἔργου του γνωρίζονται ἐκ τῶν δύο ἐν τέλει διστίχων, τὰ ὁποῖα οὐδόλως διαφέρουν ἀπὸ τοὺς τελικοὺς στίχους τοῦ Βρετανν. χ/φου. Ἐν τέλει προστίθεται, δι' ἄλλης χειρὸς γεγραμμένη, ἡ συνήθης δήλωσις τοῦ κτήτορος :

Τὸ παρὸν βιβλίον ὑπάρχει καμοῦ εὐτελοῦς γέροντος κυρ Ρωμανοῦ καὶ ἀφιερῶνω αὐτῷ ἐν τῷ ἀγίῳ καὶ θεοβαδίστῳ ὄρει τῷ σιναιῶ· καὶ ὁποῖος τὸ ξενώση εἶναι ἀφορισμένος ἀπὸ θεοῦ παντοκράτορος· καὶ ἡμέραι αὐτοῦ μετὰ τοῦ Ἰουδα τοῦ ἰσκαριώτου.

Εἰς ἄλλην σελίδα, ἀφειθεῖσαν ἀρχικῶς ἄγραφον, τοῦ χ/φου ἐγράφη ἐπιστολὴ ἱερομονάχου τινὸς ὀνόματι *Παΐσιον Κοκκίνου* ὑπὸ ἡμερομηνίαν 6 Ὀκτωβρίου 1730 πρὸς τὸν «*δοσιώτατον καὶ σεβασμιώτατον ἐν μοναχοῖς γέροντα κύριον κυρ Παΐσιον*». Ὁ γράφων παραπονεῖται διὰ τὴν ἐξορίαν του εἰς τὸν «*βῶθρον τῆς βρόμας*» καὶ ἐξαιτεῖται ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τὴν δεινὴν του θέσιν⁶.

⁶) Παραθέτω τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς, τὸ ὁποῖον λόγῳ φθορᾶς τοῦ χρόνου περὶ τὸ ἐξωτερικὸν ἄκρον, εἶναι εἰς τινα μέρη ἀσαφές, ὡς ἔχει :

«(δοσιώτατε καὶ σεβασμιώτατε ἐν μοναχοῖς καὶ ἐν Χριστῷ μοι (ἀγα)πιτὲ γέροντα κύριε κυρ παΐσιε. τὴν ἀγιοσίτην σου ἀδελ(φικ)ὸς ἀσπάζομαι καὶ ἀδελφικῶς, χαιρετῶ. καὶ ἡμεῖς χα(ρι)ν θεοῦ. καὶ δι' εὐχὸν σου ἀγίων ὑγειαινουμεν. καὶ ἡσιγᾶσα(με)ν ἀπο τοὺς πολλοὺς πηρασμοὺς, ὅμοιο το παράπονο τοῦ ἀνθρώπου (εὐ)ε βαρῆ. καὶ ὅς τὸν πληγῶσι οὐτε κόλασι φοβάτε οὐτε ζοή ὅμοιο (ἐκ) του διαβόλου ἦτον να με ξορίση εἰς τὸν βῶθρον τῆς βρόμας...(τὸ) διορισμένον κερόν. ὅμοιο δόξασι ὁ θεός. καὶ ἂν θέλη ὁ Θεός. ἀ...ἄζομαι κανένα μέρος τοῦ ἀγίου μοναστηρίου περισία. καὶ ὁ θεός (καὶ) ἡ χάρις τοῦ ἀγίου καὶ θεοβαδίστου δρους

Ἡ ὁμοιότης, τὴν ὁποίαν τὰ δύο Σιναίτικὰ χειρόγραφα παρουσιάζουν μεταξὺ των εἶναι τοιαύτη, ὥστε οὐδεμία ν' ἀπομένη ἀμφιβολία ὅτι τὸ ἐν ἀντεγράφη ἐκ τοῦ ἄλλου. Τοῦτο βεβαιοῦται ἐκ τῶν ἐξῆς παρατηρήσεων, τὰς ὁποίας ἔκαμα κατὰ τὴν ἀντιβολὴν τῶν 700 πρώτων στίχων ἦτοι τοῦ $\frac{1}{4}$ τοῦ κειμένου.

1. Ἀμφότερα τὰ ἐκ Σινᾶ χειρόγραφα, εἰς ὄσας γραφὰς τοῦ κειμένου διαφέρουν τῶν ἄλλων δύο χειρογράφων, ἦτοι τοῦ βενετικοῦ καὶ τοῦ βιενναίου, συμφωνοῦν πλήρως μεταξὺ των, ἢ δὲ συμφωνία των εἶναι πλήρης καὶ ὅπου ταῦτα παρέχουν ἐσφαλμένας γραφὰς. Π. χ. 366 *Θνήσκει παραλαμβάνης* (ἀντὶ *Θνήσις παραλαμβάνει*), 457 *καιρόν* (ἀντὶ *ἐκατόν*), 483 *καὶ αὐτὴν εἶδασιν λέγοντας ὁ Νῶες σημεῖον νομίζει* (ἐκ πυραναγνώσεως τοῦ στίχου: *καὶ αὐτὴ* (ἢ *κιβωτὸς*) *οὐδὲν σαλεύοντα ὁ Νῶε τὸ νομίζει*), 525 *καὶ στίνω τα διάστημαν* (ἀντὶ *καὶ στένω τὸ διάθεμαν*), 541 *κ' ἦτοντα* (ἀντὶ *κ' ἦτονε*), 613 *σ' αὐτοὺς τὸν τόπον* (ἀντὶ *σ' αὐτὸν τὸν τόπον*) κτλ. Ἀμφότερα τὰ χειρόγραφα προσγράφουν τὸ τελικὸν ν ἐνίοτε καὶ ἐκεῖ ὅπου τοῦτο δὲν εὐσταθεῖ· π. χ. *πλεὰν τὴν ὁμορφιὰν* (396), *αὐτὸν* (τὸ νερόν, 481), *τὸν πόδα* (505), *αὐτὸν τὸ μέρος* (655), ἢ δ' ὁμοιότης των εἶναι, ὡς εἶπομεν, ἐμφανὴς καὶ εἰς τοὺς τελευταίους στίχους, τοὺς παραδίδοντας τὸ ὄνομα τοῦ ποιητοῦ, οἱ ὁποῖοι εἰς τὰ δύο ἄλλα χειρόγραφα παραλλάσσουν⁷. Αἱ διαφοραὶ, τὰς ὁποίας τὰ δύο Σιναίτικὰ χ/φα παρουσιάζουν ἐνιαχοῦ, εἶναι ἁπλῶς ὀρθογραφικαί, δηλοῦσαι ὅτι ὁ γραφεὺς τοῦ ἐν Σινᾶ ἀποκειμένου χειρογράφου εἶχεν, ὡς φαίνεται, καλυτέραν γνῶσιν τῶν στοιχείων τῆς γραμματικῆς γράφων πολλαχοῦ τὰς λέξεις ὀρθῶς, ὡς: *φαίνονται, νὰ*

σινᾶ νὰ με βοηθίσει καὶ (μὲ εὐ)χὴν σου ἀγιοτατέ μου πάταιρ. νὰ εἶγο ἀσπροπρόσωπος... (ἐπι)τρέπετε ὅς του πρέπει. καὶ λάβε τὸ τηρὶ σας ἀπὸ τὸν παπᾶ... ἦνε παραπάνο ἀπὸ τὰ μαῖθιά σου. ὁμος παρακαλό σας.....να μου στήλις ἀντάμα μὲ τὴν εὐχὴν σου. καὶ καταβενον εἰς ραχί....στέλνο τοὺς γερόντους ἐνα ἀγάρι κρασί ὄχι τὸν.....καὶ ἄς ἔχο γράμμα της. 1730 ὀκτοβρίου 6
ιερομόναχος παῖσιος κόκινος.

⁷) Βρετανν. κώδιξ :

*Γεωργίτζη Χούμνος μὲ σπουδὴ ἐβάλλθηκε νὰ γράψῃ.
 στὴν γένεσιν καὶ ἔξοδον σὲ ῥῆμαν νὰ τὴν τάξιν :*

Σιναίτικὸς κ. :

*Γεωργίτζη χούμνος μὲ σπουδὴ ἐβάλλθηκε νὰ γράψῃ.
 στὴν γένεσιν καὶ ἔξοδον σὲ ρῆμαν νὰ τὴν τάξιν :*

Μαρκιαν. κ. :

*Γεώργιος Χούμνος μὲ σπουδὴν ἐβάλλθηκε ν' ἀνάγῃ
 τὴν ἔξοδον καὶ γέννησιν, σὲ ρῆμα νὰ τὴν βάλει :*

Βιενναῖος κ. :

*Γεώργης Χούμνος μὲ σπουδὴν ἐβάλλθηκε νὰ γράψῃ
 τὴν ἔξοδον καὶ γέννησιν εἰς ῥῆμα νὰ συντάξῃ :*

ποίησουσι, σύρε, μοῦ δεῖξε, ποσῶς, φωράθηκεν, ἐπέμφθη, δπου τὸ Βρεταννικὸν γράφει : φέρονται, νὰ πίσουσι, σήρε, μουδιξε, ποσός, φωράθηκε, ἐπεύθη κτλ.

2. Ἀμφότερα τὰ Σιναιτικὰ χ/φα παραλείπουν τοὺς αὐτοὺς στίχους, ἴητοι τὰ δίστιχα 105 - 6, 257 - 8 καὶ τοὺς στίχους 272, 534, 588, ὥστε τὰ σχετικὰ δίστιχα ν' ἀπομένουν κολοβά. Ἀντιθέτως καὶ τὰ δύο περιέχουν μετὰ τὸν στ. 256 ἓν δίστιχον, τὸ ὁποῖον ἐλλείπει ἐκ τῶν δύο ἄλλων χειρογράφων, τὸ ἐξῆς :

*Ἔσωσεν τότες ὁ καιρός ὁ Κάις νὰ μισέψη
κ' εἰς τὴν αἰώνιον κόλασιν νὰ πὰ διὰ ν' ἀπλικέψη*⁸.

Ἐνδείξεις ἰνὲς μᾶς δίδουν, ὡς νομίζω, τὸ ἐνδόσιμον νὰ θεωρήσωμεν τὸ ἐν τῇ Μονῇ Σινᾶ ὑπάρχον χειρόγραφον ὡς νεώτερον ἴητοι ὡς ἀντίγραφον τοῦ ἐν τῷ Βρεταννικῷ Μουσείῳ εὗρισκομένου. Τὸ πρῶτον διακρίνομεν διὰ τοῦ στοιχείου S, τὸ δεύτερον διὰ τοῦ B. Οἱ λόγοι τούτου εἶναι οἱ ἐξῆς :

1. Τὸ S ἔχει ὀρθογραφικῶς καλυτέρας γραφάς, τὰς ὁποίας βεβαίως θὰ ἐμμεῖτο ὁ γράψας τὸ B, ἂν εἶχε ταύτας ὑπ' ὄψιν. Δὲν εἶναι δηλ. πιθανὸν ὅτι οὗτος, ἂν ἀντέγραφεν ἐκ τοῦ S, θὰ μετέβαλλε τὴν ὀρθὴν γραφὴν τῶν λέξεων εἰς τ' ἀνορθόγραφα ταῦτα : *περπατή* (308), *νὰ πίσουσι* (440), *τὰ ὄρι* (482), *διχαιρίς* (185), *μύρα* (647) ἐκτὸς ἂν ἀντέγραφεν ἐξ ἀκοῆς, ὅπερ ἀπίθανον.

2. Ἡ εἰκονογράφαις τοῦ S εἶναι πολὺ ὠραιότερα καὶ τελειότερα τῆς τοῦ B. Ἄν καὶ εἰς τὴν σύλληψιν τοῦ θέματος καὶ τὸ ὅλον σχέδιον αἱ εἰκόνες τῶν δύο χ/φων εἶναι ὅμοιαι, ἀλλ' ὅμως αἱ μορφαὶ εἰς μὲν τὸ B εἰκονίζονται ὡς ἐν στάσει, εἰς δὲ τὸ S προσλαμβάνουν κίνησιν καὶ ζωντάνια, τὴν ὁποίαν αἱ τοῦ B δὲν ἔχουν. Παράδειγμα ἔστω ἡ εἰκὼν τῆς κατασκευῆς τῆς κιβωτοῦ. Ἐνῶ εἰς τὸ B ὁ Νῶε κτίζων τὴν κιβωτὸν μένει ἀκίνητος κρατῶν τὴν σφύραν πρὸς τὰ κάτω, εἰς τὸ S ἔχει στάσιν ἐργαζομένου μὲ τὰ σκέλη διεσταλμένα καὶ μὲ τὴν σφύραν ἠνωρθωμένην, ἐτοίμην νὰ καταπέση ἐπὶ τῆς σανίδος· καὶ ἡ κιβωτὸς ἔχει τὴν ἐκ τῆς προοπτικῆς ἐνδεδειγμένην καμπυλότητα καὶ στήριζεται εἰς 6 ὑποστηρίγματα (βλ. πίν. Κ'). Ὁραιότερα εἶναι καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ ἀμπελιοῦ τοῦ Νῶε (πίν. ΚΑ'), ὡς καὶ αἱ ἀπεικονίσεις ἀνακτόρων καὶ ἄλλων οἰκοδομημάτων. Λογικὸν εἶναι νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ταύτας θὰ ἐμμεῖτο ἀναμφιβόλως ὁ γραφεὺς τοῦ Βρεταννικοῦ χειρογράφου, ἂν εἶχε πρὸ αὐτοῦ τὰς εἰκόνας τοῦ Σιναιτικοῦ.

⁸) Οἱ στίχοι ἔχουν καλῶς, ἂν καὶ διακόπτουν τὴν συνέθειαν τοῦ λόγου καὶ πρέπει νὰ γίνουσι δεκτοὶ εἰς τὸ κείμενον.

3. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν παράδοσιν τοῦ κειμένου, τὸ Β ἔχει πληρότητα καὶ ἀριστερίτητα, τὴν ὁποῖαν τὸ S δὲν ἔχει. Ἐνῶ δηλ. ὁ γραφεὺς τοῦ S δὲν ἐπιχειρεῖ μεταβολὰς εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ κειμένου καὶ μόνον διορθώσεις περὶ τὸν τονισμὸν καὶ τὴν ὀρθὴν γραφὴν τῶν λέξεων ἐπιφέρει, ἀλλ' ὅμως εἰς σημεία τινα διαταράσσει τὴν συνέχειαν μετακινῶν ἢ παραλείπων ὀλόκληρα μέρη τοῦ κειμένου, ὥστε νὰ δημιουργηθῆται πλήρης σύγχυσις εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τῶν γεγονότων. Οὕτως ἐν φ. 79α μετὰ τὸν στ. 1027, ὅπου ὁ Ἀβραὰμ παρακαλεῖ τοὺς τρεῖς νέους (Ἀγίαν Τριάδα) νὰ δεχθῶσι φιλοξενίαν παρ' αὐτῶ, παρεμβάλλεται τὸ θαῦμα τῆς ἐξανουστίας τοῦ σφαγέντος χάριν αὐτῶν μόσχου ἥτοι οἱ στίχοι 1048 - 1055 καὶ ἄλλαι διηγήσεις, ἡ δὲ συνέχεια τῆς διακοπείσης ἱστορίας περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος, οἱ στίχοι 1028 - 1047 ἀνευρίσκονται πολὺ κατωτέρω, εἰς φ. 88α μετὰ τὸν στίχον 1175, ὅπου ὁ Ἀβραὰμ ἀναγνωρίζει ὅτι ὁ Θεὸς συνεχώρησε τὸν Λῶτ διὰ τὰ κρίματά του. Καὶ τοιαῦται ἀναστατώσεις τοῦ κειμένου ἀπαντῶνται καὶ εἰς τὰ περὶ Λῶτ, περὶ Ἡσαῦ καὶ Ἰακώβ κλπ. Καὶ αἱ παραλείψεις ὀλοκλήρων μερῶν εἶναι τοσαῦται, ὥστε τὸ κείμενον εἰς τὸ χ/φον S περιορίσθη εἰς 2700 στίχους ἥτοι κατὰ 146 ὀλιγωτέρους τοῦ χ/φου Β.

Διὰ ταῦτα οὐδεμία ἀπομένει ἀμφιβολία, ὅτι τὸ S ἀποτελεῖ ἀντίγραφον, καὶ δὴ ἑλλιπές, τοῦ Β· δηλονότι μοναχός τις ἐν αὐτῇ τῇ μονῇ τοῦ θεοβαδίστου ὄρους Σινᾶ ἔχων ὑπ' ὄψιν τὸ χ/φον Β καὶ ὦν ἐπιδέξιος εἰς τὴν ζωγραφικὴν τέχνην ἀπεφάσισε ν' ἀντιγράψῃ αὐτὸ καὶ ἱστορήσῃ κατὰ τὸν ἴδιον αὐτοῦ τρόπον. Πιθανὸν εἶναι ὅτι τὴν ἀντιγραφὴν ἀνέθεσεν εἰς καλλιγράφον μοναχόν, ὅστις ἄκριτος ὢν, ἂν καὶ γραμματικώτερος τοῦ γράσαντος τὸ Β, παρεμόρφωσε καὶ ἐκολώβωσε τὸ κείμενον διὰ τῆς μεταθέσεως καὶ παραλείψεως μερῶν αὐτοῦ. Ὅθεν ἡ ἀξία τοῦ χ/φου τούτου περιορίζεται εἰς ἐπιτυχεστέραν εἰκονογράφησιν τοῦ κειμένου, εἰς δὲ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου οὐδεμίαν ἀξίαν ἔχει, ὡς ἀντίγραφον τοῦ ἐτέρου Σιναϊτικοῦ τ. ἔ. τοῦ Βρεταννικοῦ χειρογράφου.

Τοῦτο γέμει μὲν ἀνορθογραφῶν, ἀλλ' ἀκριβῶς ἢ μετρία παιδευσίς τοῦ βιβλιογράφου ἀπήλλαξε τὸ κείμενον ἀπὸ τὴν μανίαν τῶν μεταβολῶν, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν κατέχονται οἱ δύο ἄλλοι, μᾶλλον ἐγγράμματοι ἀντιγραφεῖς καὶ ἰδίᾳ ὁ τοῦ Βιενναίου χειρογράφου. Οὕτω λογικωτατισμὸς εἰς τὸ Βρεταννικὸν χ/φον δὲν ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν εἰμὴ παραφθορὰς λέξεων ἢ φράσεων, οἷας ἐσημειώσαμεν ἄνωτέρω ἐκ παραναγνώσεως ἢ παρανοήσεως τοῦ κειμένου καὶ σχετικῶς ὀλίγας μεταβολὰς λέξεων ἐπὶ τὸ κοινότερον, ὡς μεταβολὴν τῆς αἰτιατικῆς τῆς ἀντωνυμίας *τως εἰς τους* (πολλ.), *ἄς γυρίσωμεν* (ἀντὶ *γιαγέρομε* M, *ἄς ἔλθωμεν* V) (281), *ἐμετάστρεψεν* (ἀντὶ *ἐμάγειρεν* MV) (619), *ἐγονάτισε* (ἀντὶ

ἐστάθηκε ΜV, 620), ἐποίησε (ἀντὶ ἔποικε 24), ἀναδέκτη (ἀντὶ ἀνελέκτη 338) κλπ.

Τοῦναντίον πολλαχοῦ τὸ Βρειτανν. χ/φον διασώζει τοὺς γνησίους κρητικὸς τύπους : ἀπέιτις (26. 43 κ.ἀ.), εἰς μὸν (16. 20. 137. 203 κ.ἀ.) ὀγιά νά (119. 299 κ.ἀ.), εἴτια λογῆς (83. 267 κ.ἀ.), ὄντεν (197. 226 κ.ἀ.) ἐκ τὸν κλπ. τὰ ὁποῖα εἰς τὸ Μαρκιακὸν χ/φον ἀντικατεστάθησαν ἀγεδὸν πανταχοῦ διὰ τῶν ἀντιστοιχῶν μορίων τῆς κοινῆς : ἀφότου, εἰθός, διὰ νά, τέτοιας λογῆς, ὅταν, ἀπ' τὸν, ὡς καὶ λέξεις τῆς κρητικῆς διαλέκτου : μάλλιος (178), ζυγώνω (201), ἀδύναμος (210), ἀναθιβάνω (6), ὀδεύω (200) κτλ. Καὶ γραφῆς δὲ ὀρθοτέρας τὸ χ/φον Β διασώζει ἔναντι τῶν δύο ἄλλων, τοῦ Μ καὶ V· π. χ. 113, 274 κάτεχε (ἀντὶ γίνωσκε, ἤξευρε τῶν ἄλλων χ/φων), 326 ὀποῦ στ' Ἀδάμου τὴν καρδιάν (ἀντὶ ὀποῦ στ' Ἀδάμ δὲ τὴν πλευράν Μ, ὀπερ εἰς τοῦ Ἀδάμ ποτε V), 440 νά ποῖσουσι μετάνοιαν (ἀντὶ νά πέσουν εἰς μετάνοιαν V, νάλλουν εἰς θεοσέβειαν Μ).

Τὸ χειρόγραφον τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης cl. IX, n. 17, (= Collocazione 285), σύγκειται ἐκ τετραδίων χάρτου, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ ἐννέα πρῶτα, ἀριθμούμενα εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ᾤαν διὰ γραμμάτων τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου, περιέχουν ἀπὸ φ. 1 μέχρι 71 τὸ ποίημα τοῦ Γ. Χοῦμνου. Οἱ στίχοι ἐγράφοντο εἰς μίαν στήλην παραλειπομένου τοῦ ἀρχικοῦ γράμματος ἐκάστου διστίχου, τὸ ὁποῖον γράμμα ἐγράφετο κατόπιν δι' ἐρυθρᾶς μελάνης· διὰ τοῦτο καὶ ἐνιαχοῦ τ' ἀρχικὰ ταῦτα γράμματα ἐλλείπουν. Ἡ στίξις ἐτίθετο μηχανικῶς : κόμμα εἰς τὸ τέλος τοῦ πρῶτου στίχου, δύο στιγμαὶ μαῦραι καὶ μία ἐρυθρὰ εἰς τὸ τέλος ἐκάστου διστίχου. Πολλὰ εἶναι καὶ αἱ βραχυγραφαὶ ἐν τῷ κειμένῳ. Ἐπὶ τοῦ φ. 1γ εἰς τὸ κάτω ἄκρον τῆς ᾤας ἀναγράφεται ὁ ἀριθ. 285, τὸν ὁποῖον ἔλαβεν ὁ Νανιανὸς οὗτος κώδιξ, πρὶν σταχωθῆ ἐν τῇ Μαρκιανῇ Βιβλιοθήκῃ (πίν. KB').

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ χάρτου καὶ διὰ τῆς αὐτῆς χειρὸς γεγραμμένα εἶναι καὶ τὰ λοιπὰ τετράδια ἀπὸ τοῦ φ. 73γ - 100γ, περιέχοντα ἐμμέτρους δεήσεις καὶ προσευχὰς εἰς ὁμοιοκαταλήκτους πολιτικοὺς στίχους «πεπονομένους» ὑπὸ τοῦ πέρ Ἀνδρά ἢ Ἀνδρέου τοῦ Σκλέτζα ἢ ὡς ἀλλαχοῦ γράφεται Σκλεγγίου, αἱ ὁποῖαι ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ John Cavaignac⁹, καὶ ἄλλα τινὰ κείμενα¹⁰. Διὰ τῆς αὐτῆς χειρὸς ἔχουν γρα-

⁹) Κρητ. Χρονικά 4 (1950). 7 κέ.

¹⁰) Τὰ περιεχόμενα τοῦ c. Marc. gr. IX, 17 (colloc 285) ἀπὸ φ. 73γ-100γ εἶναι :

α) φ. 73γ-82ν ἔμμετρος προσευχὴ πρὸς τὴν Παρθένον τοῦ πέρ Ἀνδρά

φῆ καὶ προσευχαὶ ἐπὶ τῶν φ. 71v - 72v καὶ 88r-v, ἅτινα εἶχον ἀρχικῶς ἀφεθῆ ἄγραφα.

Ἄξιαν διὰ τὴν χρονολόγησιν οὐ μόνον τοῦ χειρογράφου, τὸ ὁποῖον, ὡς εἶπομεν, ἐγράφη ὑπὸ τῆς αὐτῆς χειρὸς μέχρι τοῦ φ. 100r, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ ποιήματος τοῦ Χούμνου ἔχουν οἱ ἐξῆς στίχοι, οἱ ὅποιοι προσετέθησαν ὑπὸ τοῦ βιβλιογράφου δι' ἐρυθρᾶς μελάνης α) εἰς τὸ τέλος τῶν πρὸς τὴν Ζωοδόχον Πηγὴν αἰνῶν τοῦ περ' Ἀνδρέου Σκλέτζα.

φ. 100r *Παντάνασσα, πανύμνητε, παρθένε θεοτόκε,
Θυματήριον χρυσῶν, μάνα καὶ θεῖε πόκε.
Τὴν ἔχουσαν τὸν ἔπαινον τῶν λόγων σου τῶν θείων
καθάρισαι καὶ λύτρωσε ἐκ τῶν αὐτῆς κρυφίων.
Μανοῦσως ἐν' ὀπόγραφε καὶ κερὰ λένη ὀπόχει* / X
τῆς βασιλείας σου, Χριστέ, κάμε τὴν νὰ μετέχει. (πίν. ΚΔ')

καὶ β) εἰς τὸ τέλος ἑτέρου μακροῦ, ἐξ 115 διστίχων συγκειμένου αἴνου τοῦ αὐτοῦ «πὲρ' Ἀνδρᾶ» πρὸς τὴν Παρθένον, γεγραμμένου δὲ μὲ τὸ αὐτὸ σύστημα καὶ τὰς αὐτὰς βραχυγραφίας καὶ τὰ αὐτὰ ἐπίτιτλα κοσμήματα, ὡς καὶ ἡ ἑμμετρος παράφρασις τοῦ Χούμνου :

φ. 82r *εἰς ἀν' ἐν μηνὶ Μαῖω ἰδ'
ἐτελειώθη. ἀμὴν :* (πίν. ΚΓ')

(Σκλέτζα), φ. 82r «εἰς ἀν' (1493) ἐν μηνὶ Μαῖω ἰδ'».

β) φ. 82v προσευχὴ εἰς συγχώρησιν ἁμαρτιῶν.

γ) φ. 83r «εὐχὴ εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα». Ἐρχ. «Παράκλητε, ἐπταχάριτον τῆς ἀληθείας πνεῦμα...»

δ) φ. 83v «Αἰ ἐπὶ τὰς θεραπείαις τῆς Θεοτόκου».

ε) φ. 84r Προσευχὴ πρὸς τὸν ἅγιον Φραγκίσκον.

ς) φ. 86v «Δέησις εἰς τὴν ἁγίαν κοινωνίαν τοῦ μακαρίου κυροῦ θωμᾶ τὸ ἀκίνου καὶ διδασκάλου τῆς Ἐκκλησίας μεταγλωττισμένον παρὰ τοῦ κυροῦ περ' Ἀνδρέου τοῦ σκλέτζα».

ζ) φ. 89r «εὐχὴ ἐκ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, διὰ στίχων πολιτικῶν». Ἐρχ. «ἀλλ' ὃ παρθένε δέσποινα, ἄχραντε Θεοτόκε».

η) φ. 92v «ρῆμα περὶ τοῦ θανάτου». Ἐρχ.

*τρομάσω τὸν τὸν θάνατον, ὅταν ψυχὴ χωρήσῃ
ἀπὸ τ' ἁμαρτωλὸν κορμὴν, ποῦ θέλει καταστήσῃ».*

θ) φ. 97r «αἶνοι πρὸς τὴν ζωοδόχον πηγὴν πεπονομένοι παρὰ τοῦ περ' ἀνδρέου σκλέτζα».

Τὰ ἀπὸ φ. 101r - 132v, δι' ἄλλης χειρὸς γεγραμμένα, περιέχουν :

φ. 101r - 104v «Περὶ τῶν μνημοσύνων». Ἐρχ. «Ἦκουσα ὅτι πολλοὶ τινὲς ἀμύητοι λέγουσιν ὅτι...».

φ. 105r - 106v Διήγησις. Ἐρχ. «Ἦν τις ἀνθρώπος ἐν τοῖς μέρεσι τῆς ρωμανίας ἔχων ἓνα καὶ μόνον υἱὸν...».

φ. 107v - 132v «τοῦ εὐλαβοῦς πατρὸς ἡμῶν Ν. τοῦ Μπέρτου εἰς τὴν πρώτην Κυριακὴν τῶν νηστεϊῶν κλπ.»

Οὕτω πλὴν τοῦ ὀνόματος τοῦ βιβλιογράφου καὶ τῆς κτήτορος τοῦ χειρογράφου λαμβάνομεν τὸ ἔτος 1493 ὡς terminus ante quem καὶ διὰ τὴν σύνταξιν τοῦ ποιήματος τοῦ Χούμνου.

Τὸ πόρισμα τοῦτο τῆς μελέτης μου, τὸ ὁποῖον ἀνεκοίνωσα ἤδη διὰ τῆς μνημονευθείσης βιβλιοκρισίας μου, ἐπεβεβαιώθη καὶ ὑπὸ τῆς ἐρεῦνης τοῦ συναδέλφου κ. Μαν. Μανούσακα¹¹, καθ' ἣν ὁ Γεώργιος Χούμνος διετέλεσεν ἀπὸ τοῦ 1480 - 1500 νοτάριος ἐν Χάνδακι, ἔχων δ' ὡς ἐκ τοῦ ἐπαγγέλματός του βαθμὸν τινα παιδεύσεως διέθετε στιχοῦργικὴν τινα ἱκανότητα, ὥστε νὰ εἶναι αὐτὸς ὁ ποιητὴς τῆς ἐμμέτρου παραφράσεως τῶν δύο πρώτων βιβλίων τῆς Π. Διαθήκης. Ὡς ὁμως ὁ Marshall κατέδειξε (σελ. XXI κ.έ.) καὶ ὁ μακ. Στ. Ξανθουδίδης ἐτόνισε, δὲν εἶναι ἴδιον αὐτοῦ πρωτότυπον ἔργον, ἀλλὰ τὸ τελευταῖον καὶ τελειότερον ἴσως δειγμα τῶν λαϊκῶν θρησκευτικῶν παραδόσεων, αἵτινες ἀπὸ τοῦ 8 αἰ. ὑπῆρχον καὶ κατόπιν πολυχρονίου στοματικῆς γραπτῆς παραδόσεως¹².

Τὸ Μαρκιανὸν χειρόγραφον ἔχει ἐν ἀρχῇ τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν, γεγραμμένην δι' ἐρυθρᾶς μελάνης :

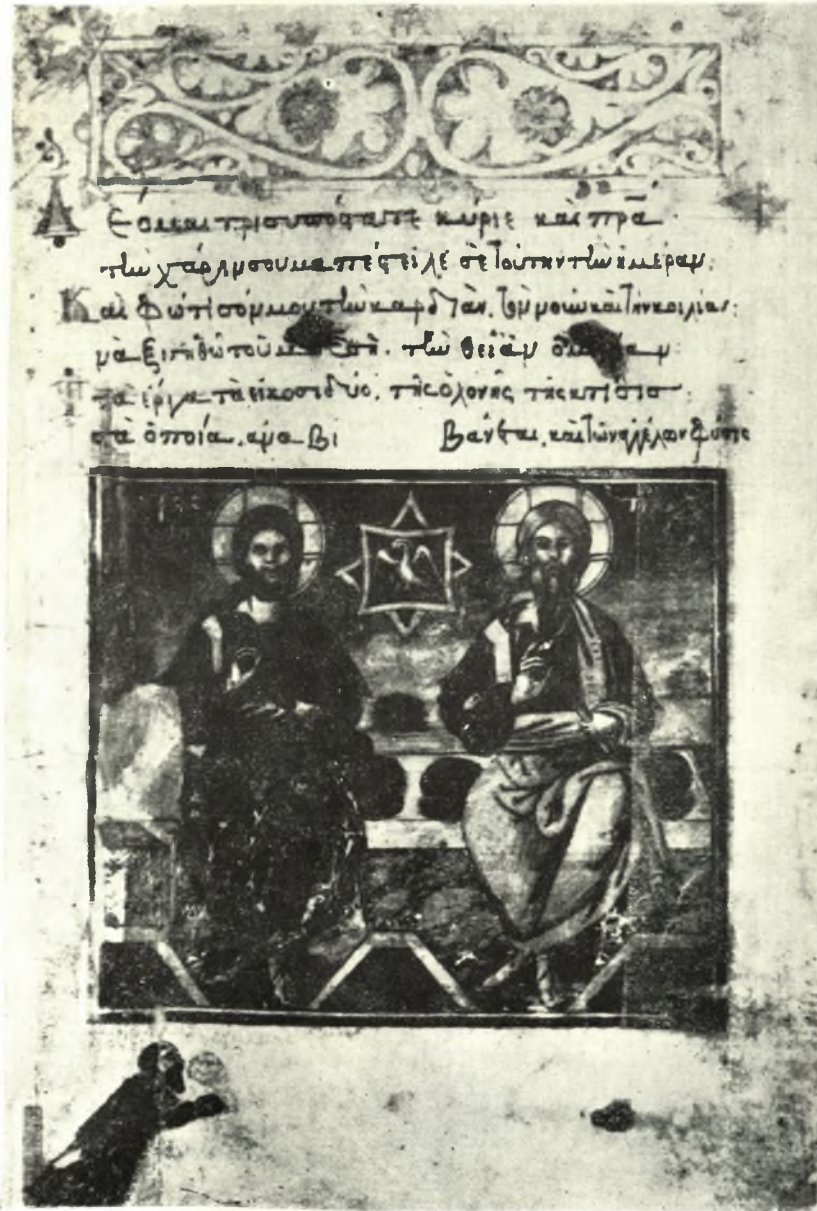
*ἡ κοσμογένησις μεταβαλμένη πρὸς ρῆμα
παρὰ τοῦ κυρ γεωργίου Χούμνω.*

Αὕτη δὲν ὑπάρχει εἰς κανὲν ἀπὸ τὰ ἄλλα χειρόγραφα καὶ προφανῶς προσετέθη ὑπὸ τοῦ βιβλιογράφου, ὁ ὁποῖος τὴν λ. «κοσμογένησις» εὗρεν ἐν αὐτῇ τῇ παραφράσει, (φ. 11r στ. 20 : διὰ τὴν κοσμογένησιν). Εἰς τὸν αὐτὸν βιβλιογράφον πρέπει ν' ἀνήκουν καὶ αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν διαφόρων κεφαλαίων τῆς παραφράσεως, καὶ αὐταὶ δι' ἐρυθρᾶς μελάνης γεγραμμένα :

- (φ. 3v) *ἡ κατάρα πρὸς τοὺς προπάτορας.*
- (φ. 4r) *περὶ τῆς ἐξωρίας τῶν προπατόρων.*
- (φ. 4v) *ἀπάτη δευτέρα τοῦ ἀδάμ.*
- (φ. 5v) *περὶ τοῦ νόμου τοῦ ἄβελ.*
- (φ. 6r) *ἡ κατάρα πρὸς καί.*
- (φ. 7v) *περὶ τῆς σφαγῆς καί.*
- (φ. 8v) *ἡ στράτα τῆς ἐδέμ τοῦ παραδείσου.*
- (φ. 9v) *ἡ ὠραιότης τοῦ παραδείσου κτλ.*
- (φ. 51v) *περὶ τῆς δουλείας Ἰσραήλ. Βιβλίον βον τῆς ἐξόδου.*

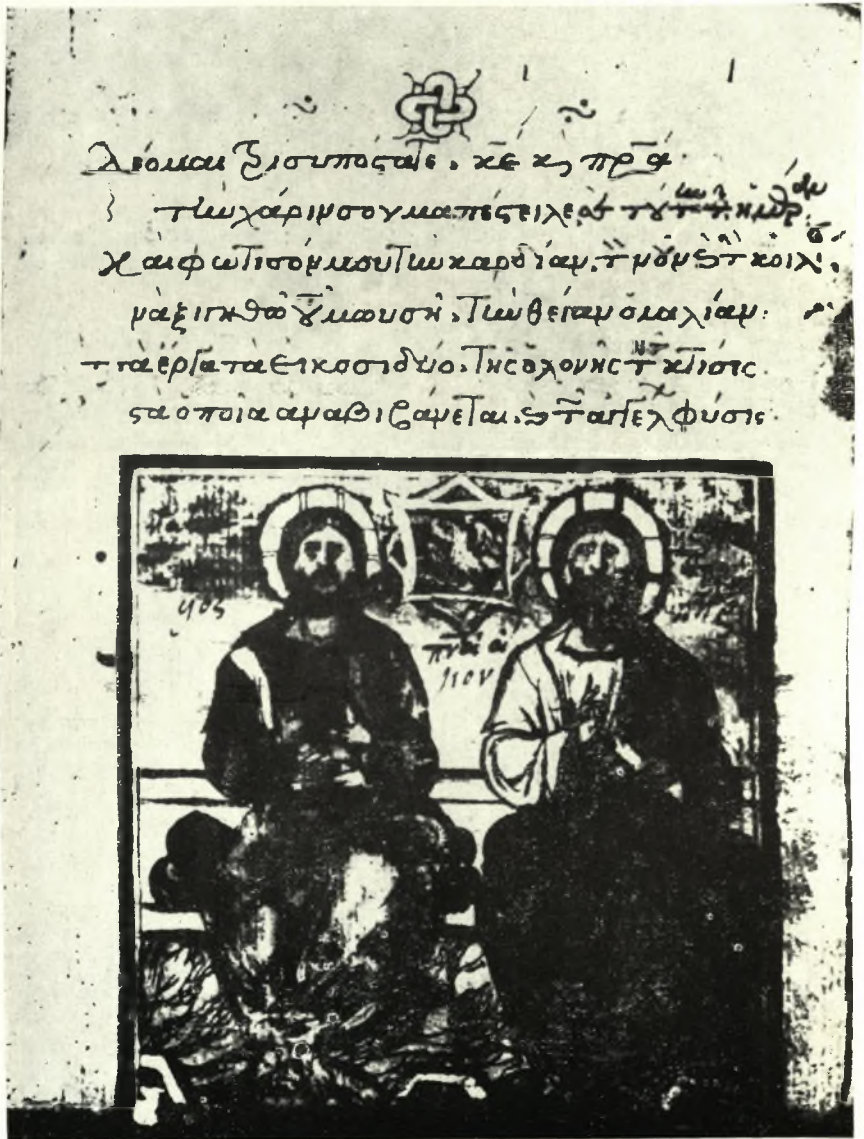
¹¹) Μ. Μανούσακα, Ὁ ποιητὴς Γεώργιος Χούμνος νοτάριος Χάνδακος. Ἐπ. Ἐτ. Βυζ. Σπ., τ. ΚΑ', σ. 280 - 283. Βλ. καὶ J. Verpeaux, Notes prosopographiques sur la famille Choumnos (Byzantinoslavica XX/I Prague 1959, σελ. 265).

¹²) Ἐπ. Βυζ. Σπ. 3 (1926) 337 κέ.

Πανομοίωτον φ. 1r κώδ Βρεττ. Μουσ. Addition 40724.

Πανομοίωτον φ. Ιε κώδ Μονῆς Σινῆ 1187 Gardthausen.

1 Πόρταραν τὸ πλάγιον ταξωδὸν ἀναβαλὼν
ὡς τὴν ἀριστοῦν, αὐτὰ πάλιν μαγαλί.

1

2 Λεπορίαναι σὸ πλάγιον ταξωδὸν ἀναβαλὼν
ὡς τὴν ἀριστοῦν, αὐτὰ πάλιν μαγαλί.

2

Ὁ Νῶε καὶ ἡ κιβωτός.

1. Κῶδ. Βρεταν. Μουσείου φ. 18r.

2. Κῶδ. Μονῆς τοῦ Σινᾶ φ. 27r.

1

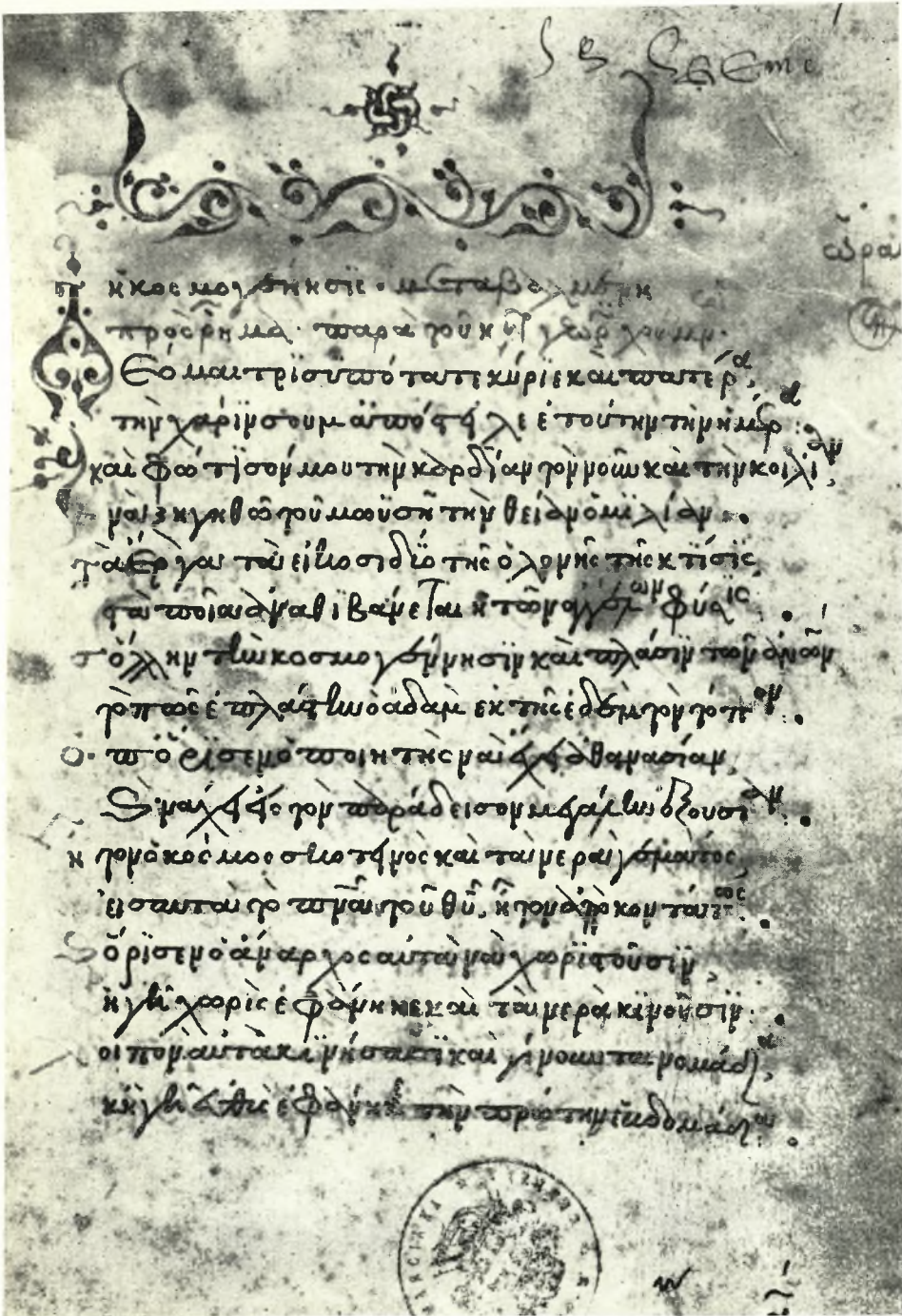
2

Τὸ ἀμπέλι τοῦ Νῶε.

1. Κῶδ. Βρετανν. Μουσείου φ. 22r.

2. Κῶδ. Μονῆς τοῦ Σινᾶ φ. 34r.

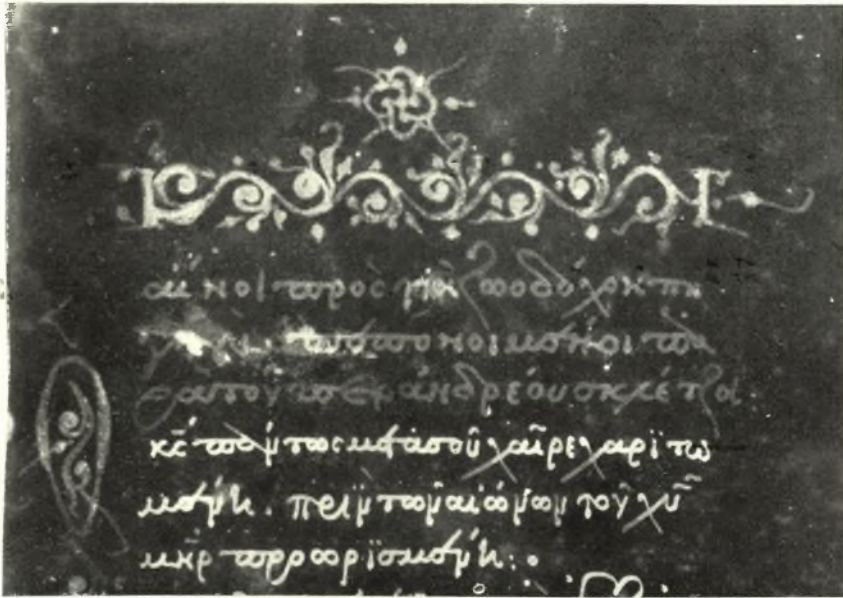

Πανομοίωτον φ. 1γ Μαρτιανού κώδ. XI, 19.

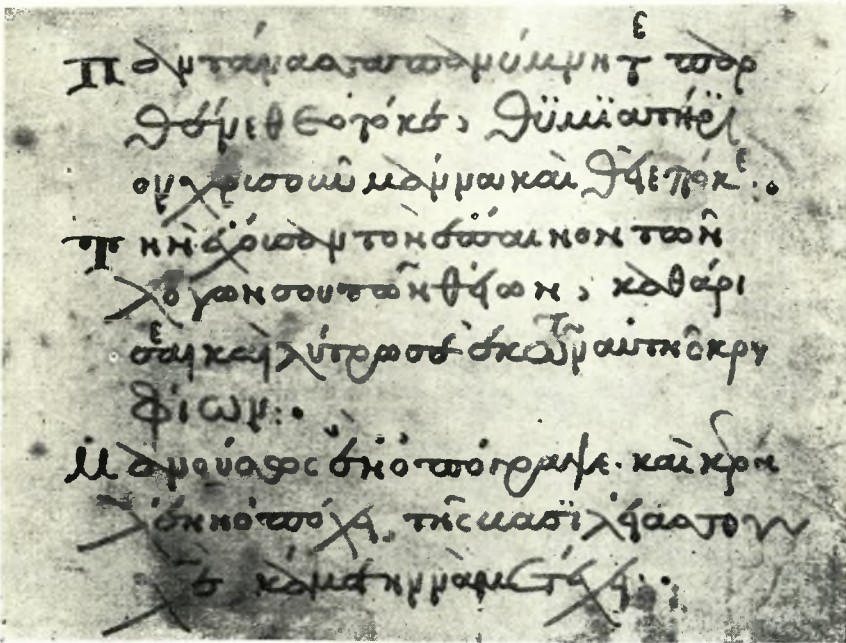

ὡς οὐ τιμὴ καὶ οὐκ αἰσθήνη
 ἤντα κράζει, ὁ ἀντιφάτικος φανερῶς,
 εἰ μὴ δὲ κούρφα παρὰ τὸ ζῆλον. (C)
 Τῆρα γράμματα ἀποβρασιανῆ, ἀμάρταν
 μάχης, ἐστὶν ἀπόταμμι μεθεῖς,
 ἐκ τῆς βασιλικῆς ἀρχῆς. :
 καὶ μὲν τοὺς ἀβλίτες εἶστε, γὰρ ἀγα
 σμωσάδ κλέρος, ἀποδελικῶν εἰς
 ἀγαθόν, μετὰ σοῦ γιανδρὸν βίτου. :
 Τ (C) Δούλοισι σου ῥῆσιν ἀβραμ δρῶ
 κεραιμάδαρο τὰτη, σκόπῳ καὶ
 πριφύλατῳ, ἀπὸ χάριτος
 ῥῶν κρῆται. :
 εἰς τὴν ἑσπέρην, ὅτι μετὰ τὸ
 ἀβραμ δρῶ ἀμάρταν. :

Πανομοίωτον φ. 82r Μαρχιανῶν κώδ. XI, 19.

1. - Πανομοίωτον φ. 97r Μαρι. κώδ. XI, 19.

2. - Πανομοίωτον φ. 100r τοῦ αὐτοῦ κώδικος.

Προσέτι ἐν τῇ ᾧ ἀναγινώσκομεν πολλαχοῦ παρατηρήσεις τοῦ γραφέως καὶ ταύτας δι' ἐρυθρᾶς μελάνης γεγραμμένας :

ὠραῖον. ὄρα ὠραῖον. θαυμαστόν. ὄρα ὃ κακοτρόπον γυναικός. ὃ ξένος τρόπος. ὄρα τὴν σύνεσιν καὶ μακροθυμίαν τοῦ Ἰωσήφ. ὄρα τὸ θαῦμα. ὃ σκληρόκαρδε λαὸ κτλ.

Ἐάν ὁ Μανοῦσος εἶχεν ὑπ' ὄψιν του τὸ αὐτόγραφον τοῦ Χοῦμνου ἢ ἀντέγραφεν ἕκ τινος ἀντιγράφου, δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν. Βέβαιον εἶναι ὅτι καὶ αὐτοῦ αἱ γραμματικαὶ γνώσεις ἦσαν μέτριαι, ὡς συνάγεται ἕκ τῶν πολλῶν ἀνορθογραφιῶν τοῦ κειμένου (*Μανοῦσως, φιλί, ἀναθιβάλλο, τέρη, καὶ τίαν ἀντὶ φιλεῖ, ταῖρι, κ' αἰτίαν κλπ.*). Πολλαχοῦ γράφει τὰς λέξεις φωνητικῶς, ὡς *ἐκατακόβγρετον* (178), *σαπιμέτον* (216), *τούκουγεν* (235), *καλαμνιῶνα, λιμνιῶνα* (254, 260), *ἐκόπριαζε* (413), *ἐπιθυμνίας* (416), *ἐπριάσεν* (419), *ἀνομνίας* (438), *πριάνουσι* (548) κτλ.

Θέλων πρὸς τούτοις κατὰ τὴν τάσιν τῶν χρόνων του νὰ βελτιώσῃ τὸ κείμενον ποῦ ἀντέγραφε δὲν διστάζει νὰ ἐπιφέρῃ εἰς αὐτὸ μεταβολάς, διὰ τῶν ὁποίων παραποιεῖ αὐτὸ πολλαχῶς. Σημειῶνω μερικὰς ἕκ τῶν ἀλλοιώσεων τούτων τοῦ κειμένου : 180 *καὶ οὐδὲν γὰρ κατρεοῦσι* (ἀντί : *καὶ δὲν ἀκατρεοῦσι*), 230 *μόνος ἐκεῖ ἐπορεύετο* (ὁ Κάιν) *κακῶς δίχως κανένα τέρη*, (ἀντί : *καὶ μετ' αὐτοῦνον ἔσυρνε καὶ τὸ δικόν του ταῖρι*) ἐνῶ μετὰ δύο στίχους γράφει : *«ἐγέννησε καὶ αὐτὸς υἱὸς καὶ θυγατέρας, 352 πράγματ' ἀριθμητα* (ἀντί : *δαιμόνια ἀρίφνητα*) 440 *νὰ λθουν εἰς θεοσέβειαν* (ἀντί : *νὰ ποῖσουσι μετάνοιαν*), 442 *νὰ πὰ στὴν κτίσιν* (ἀντί : *διὰ ν' ἀκουμπήσῃ* (ἢ κιβωτὸς)), 516 *καὶ αὐτοῦνον διὰ νὰ παύσῃ* (ἀντί : *μ' αὐτοῦνον διὰ νὰ πᾶσι*), 558 *πᾶσα νὰ πέρρη* (ἀντί : *πᾶσά 'ναν παίρνει*), 654 *καὶ φλογερὴ φωτία* (ἀντί : *ἤφλεγεν ὡς φωτία*) κτλ.

Προσέτι μεταβάλλει τὴν λ. Ἐδάμος εἰς Ἐδάμ τε (326. 327. 378) τὰ κρητικά : *ἀπείτις εἰς ἀφότον*, τὸ *εἰς μὸν* εἰς *εὐθός*, τὸ *ὄντεν* εἰς *ὄταν*, τὸ *θωροῦσι* εἰς *βλέπουσι* (660), ἐνῶ ἐξ ἄλλου διατηρεῖ τὴν αἰτιατικὴν τῆς αὐτοπαθοῦς ἀντων. *τως* (ἀντὶ *των, τους*) καὶ ἄλλα τινὰ γνήσια κρητικὰ στοιχεῖα. Καὶ τὰ δίστιχα 159 - 160 καὶ 205 - 206 ἔλλείπουν ἕκ παραδρομῆς, ὡς ἐξηκριβώσα ἕκ τῆς ἀντιβολῆς τῶν πρώτων 700 στίχων. Δὲν λείπουν ὁμως ἕκ τοῦ χειρογράφου τούτου καὶ γραφαὶ ὀρθότεραι τῶν ἄλλων, ὥστε νὰ βοηθῇ ἐξόχως εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου. Π. χ.

- 549 *ἀνάκολα τὸ(ν) φέρουσιν, σιμόνον διὰ τιμὴν του* (οἱ υἱοὶ τοῦ Νῶε, ὅπου τὰ λοιπὰ χ/φα ἔχουν—μόνον διὰ τιμὴν του)
573 *καὶ ἄλλες* (γλώσσες) *ὡς τὸν ἀριθμόν* (72) *ὡσὰν ἀπάνω βάνω* (ἀντὶ τοῦ ἀκατανοήτου : *καὶ ἄλλες ὡς τὸν οὐρανόν...*) κτλ.

Ἐρχομαι τώρα εἰς τὸν βιενναῖον κώδικα, τὸν περιέχοντα τὴν παρά-

φρασιν τοῦ Χούμνου. Οὗτος εἶναι ὁ γνωστός Vindob. theol. graec. 297 (Nessel 244), εἰς τὸν ὁποῖον περιλαμβάνονται ὁ Ἀπολλώνιος τοῦ Γαβριήλ Κοντιάνου (φ. 54 - 78), ὁ Πουλολόγος καὶ ἡ διήγησις «πεξόφραστος» περὶ τῶν τετραπόδων (φ. 84 - 103), ὁ Πωρικολόγος (φ. 116 - 7), τὸ συναξάριον τοῦ τιμίου Γαδάρου (φ. 126 - 131), ἡ ῥίμα θρηνητικῆ τοῦ Ἰω. Πικατόρου (φ. 168 - 175) καὶ ἄλλα κείμενα τῆς δημόδους λογοτεχνίας. Ὁ κῶδιξ, ὡς γνωστόν, ἐγράφη τὸν 16ον αἰ. πιθανῶς ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Τὸ ποίημα τοῦ Χούμνου, κατέχον τὰ φ. 2γ - 19ν τοῦ κώδικος, εἶναι καλῶς καὶ εὐκρινῶς γεγραμμένον, ἔχον τὰ δίστιχα ἐπὶ μιᾶς γραμμῆς ἀνὰ 40 ἐπὶ ἐκάστης σελίδος, παρὰ δὲ τὴν πυκνὴν γραφὴν καὶ τὰς πολλὰς βραχυγραφίας εἶναι εὐανάγνωστον. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς, τὴν ὁποῖαν ἐν τῷ τίτλῳ φέρει, γνωρίζεται τὸ ὄνομα καὶ ἡ πατρὶς τοῦ ποιητοῦ. Αὕτη εἶναι : *παλαιὸν διὰ στίχων ποιηθὲν παρὰ κυρον γεωργίου Χούμνου τοῦ ἐκ τῆς περιβοήτου τῶν νήσων καὶ εὐδαίμων Κρήτης : ἐκ πόλεως Χανδάκου* (πίν. ΚΕ').

Ὑπερβάλλον εἰς λογιωτατισμὸν τοὺς ἄλλους ἀντιγραφεῖς ὁ τοῦ βιενναίου χ/φου μεταβάλλει πολλαχοῦ τὴν γλῶσσαν τοῦ κειμένου, ἀντικαθιστῶν λέξεις καὶ τύπους τῆς κρητικῆς καὶ τῆς κοινῆς διαλέκτου διὰ λογίων. Ἴδου δείγματά τινα τῶν μεταβολῶν τοῦ ἐκ τῶν πρώτων 700 στίχων : *πενιχρὸς* (210), *ράπισμα* (271), *ἤξευρε* (113. 274), *πρόσεχε* (333) *κανσώδης* (654), *διόχνη* (656), *ἐτοιμάζουν* (685), *ἐστράφη* (349) ἀντὶ *ἀδύναμος*, *σφεντυλιά*, *κάτεχε*, *βλέπεσαι*, *καφερός*, *ζυγώνει*, *ὀρδιναίζουν*, *γιαγέρνει*, *ἀδύνατον ἐστίν* (307 ἀντὶ *δὲν ἐναι μπορετόν*), *ὡσπερ κίονα* (167 ἀντὶ *ὡσὰν κολόνα*), *ἐσυντρίβετον* (ὁ καπνὸς) *ὡσπερ βορᾶς* (178 ἀντὶ *ἐκατακόβγετον σὰν ὁ βορρᾶς*), *νὰ καταστραφῶ* (627 ἀντὶ *νὰ περμαζωκτῶ*), *συνοδευομένοι* (641 ἀντὶ *περμαζωμένοι*) κτλ. Ἄνοήτως μεταβάλλει εἰς γ' πρόσωπον τὴν κατάραν τοῦ θεοῦ πρὸς τὸν Ἄδὰμ (στ. 103 - 110), ὡς καὶ τοὺς λόγους τοῦ θεοῦ πρὸς τὸν Νῶε, καὶ ἐνίοτε παραποιεῖ ὀλοκλήρους στίχους, διὰ νὰ τοὺς καταστήσῃ διήθεν ἑλληνικωτέρους· π. χ. τὸν στ. 442 *τριακόσιες ἐν τὸ μάκρος της πῆγες διὰ νὰ κουμπήση* (ἡ κιβωτὸς) μεταβάλλει εἰς : *πηγῶν τριακοσίων τε τὸ μάκρος νὰ κουμπήση*.

Ἄλλὰ καὶ μεγαλυτέρας τροποποιήσεις ἐπιχειρεῖ εἰς τὸ κείμενον. Θέλων νὰ προσδιορίσῃ ἐπακριβῶς τὸν χρόνον τῆς ἐλεύσεως τοῦ Σωτῆρος τροποποιεῖ τοὺς στίχους 361 - 362 :

*καὶ ὅταν αὐτοῦνο κατεβῆ τὸν κόσμον διὰ νὰ σώσῃ
αὐτοῦνος ἐν τὸ ἔλεος, νέον νόμον νὰ δώσῃ*

καὶ γράφει, ἀριθμῶν ἀπὸ κτίσεως κόσμου :

εἰς πέντε χιλιάδας τε καὶ πεντακόσιους χρόνους
ἐκ τὸν καιρὸν ποῦ ἔπτεσεν ὁ κύρις σου μὲ πόνον
θέλει κατέβη ὁ θεὸς νὰ γεννηθῆ στὸν κόσμον
ὡσὰν αὐτὸ τὸ νήπιον νὰ ποίση νέον νόμον
ἐκ γυναικὸς παρθένου τε τὸ πλάσμα του νὰ σώσῃ.
αὐτός ἐστιν τὸ ἔλεος νέον νόμον νὰ δόσῃ.

Κατωτέρω συνάπτων ἴσως ἐκ παραδρομῆς τὸ ἀΐμιστίχιον τοῦ στ. 429 μὲ τὸ β΄ ἡμιστ. τοῦ στ. 431 γράφει τ' ἀκατανόητα : *τινὲς ἐσμίξαν μετ' αὐταῖς παιδία, ἄνδρες καταραμένους ἀντὶ τῶν στίχων :*

*καμπόσοι ἐσμίξασι μ' αὐτὲς ὀγὰ βλογητικὲς τους
αὐτὲς ἐπαραλάβασιν, εἶχαν τες διὰ δικὲς τους.
Ἐκάμασι αὐτὲς παιδιὰ, ἄνδρες καταραμένους*

Ὅμοίως ἐκ παραδρομῆς παρέλειψε τοὺς στίχους 395 - 396, ὡς καὶ ἄλλους κατέρω (1012 - 1015), ὥστε τὸ σύνολον τῶν στίχων τοῦ ποιήματος εἰς τὸ Βιενναῖον χειρόγραφον ἐλαττώνεται εἰς 2796.

Εὐλόγως λοιπὸν θὰ ἠδύνατο νὰ λεχθῆ ὅτι ἐκ μόνου τοῦ Βιενναίου χειρογράφου δὲν θὰ εἶχομεν τὸ γνήσιον κείμενον τῆς παραφράσεως τοῦ Χούμνου. Ἐφ' ὅσον ὅμως καὶ τοῦτο διασώζει πολλαχοῦ τύπους γνησίως κρητικούς, ἢ συμβολὴ αὐτοῦ εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου, ὅταν μάλιστα ἡ μαρτυρία αὐτοῦ συμφωνῇ πρὸς ἓν ἢ καὶ πρὸς ἀμφότερα τὰ ἄλλα χειρόγραφα, εἶναι πολύτιμος.

Ἄξια σημειώσεως εἶναι σφάλματά τινα περὶ τὴν ἀντιγραφὴν, τὰ ὁποῖα τὸ Βιενναῖον ἔχει κοινὰ μὲ τὰ Σιναῖτικά χειρόγραφα. Π. χ. στ. 204 ...*σύντομα νὰ πετάξῃ* BS : *εὐθὺς νὰ τὸ πετάξῃ* V (ἀντὶ *σύντομα* θὲ *πατάξῃ* M), 549 ...*μόνον διὰ τιμὴν του* BSV (ἀντὶ *σιμόνονν διὰ τιμὴν του* M), 573 ...*καὶ ἄλλες ὡς τὸν σθρανὸν* BSV (ἀντὶ *καὶ ἄλλες ὡς τὸν ἀριθμὸν* M).

Τὸ ὠραῖον δίστιχον 982 - 3 :

*ἦτον ἠλιόκλιμα τοῦ ἡλιοῦ, ὄντεν αὐτὸς ἀρχίζει,
καὶ ἄστρα μυριαρίφνητα ὁ σθρανὸς γεμίζει*

εἰς τὸ Βιενναῖον καὶ τὰ Σιναῖτικά χειρόγραφα εὐρίσκειται μὲ τοὺς στίχους ἀντεστραμμένους ὡς ἑξῆς :

BS, 982 *καὶ ἄστρα μυριαρίφνητα ὁ σθρανὸς γεμίζει
ἦτον ἠλιόκλιμα τοῦ ἡλίου ὄντεν αὐτὸς ἀρχίζει.*

V, 982 *καὶ ἄστροι μυριαρίφνητα ὁ σθρανὸς γεμίζει
ἦτονε δῆλιν τοῦ ἡλιοῦ, ὅταν αὐτὸς ἀρχίζει.*

Ταῦτα καὶ πολλαὶ ἄλλαι τοιαῦται συμφωνίαι γεννοῦν τὴν ὑπόνοιαν

ὅτι τὰ δύο αὐτὰ χειρόγραφα ἀπέρρευσαν ἐκ κοινῆς πηγῆς. Τοῦτο ὅμως χρήζει βεβαιώσεως καὶ ἐκ τῆς περαιτέρω ἐρεύνης.

Ἐνακεφαλαιοῦντες τὰ λεχθέντα συνάγομεν τὰ ἑξῆς πορίσματα :

1. Τὸ Σιναϊτικὸν χειρόγραφον, τὸ ἀποκείμενον ἐν τῇ μονῇ τοῦ ὄρους Σινᾶ, εἶναι ἀντίγραφον τοῦ ἐν τῷ Βρετανικῷ Μουσείῳ εὑρισκομένου, ἢ μόνη δ' αὐτοῦ ἀξία ἔγκειται εἰς τὴν τέχνην τῆς εἰκονογραφίσεως, ἣτις εἶναι ἀξιολογωτέρα τῆς τοῦ προτύπου του καὶ διὰ τοῦτο ἀξία νὰ τύχη ἐιδικῆς μελέτης.

2. Οὐδὲν τῶν γνωστῶν χειρογράφων εἶναι αὐτόγραφον τοῦ ποιητοῦ καὶ οὐδὲν ἐξ αὐτῶν διασώζει γνησίαν καὶ ἀλόβητον τὴν παράδοσιν τοῦ κειμένου. Τὰς ὀλιγωτέρας ἀλλοιώσεις εἰς τὴν γλώσσαν παρουσιάζει τὸ Βρετανικὸν χειρόγραφον, τὰς δὲ περισσοτέρας καὶ μᾶλλον φθαρτικὰς τοῦ κειμένου τὸ Βιενναῖον, τὸ ὁποῖον, ἂν κρίνωμεν ἐκ τινων ἐνδείξεων, ἔχει κοινὴν τὴν πηγὴν μὲ τὸ Βρετανικὸν χειρόγραφον. Οὕτω ἢ ἀξία τοῦ Μαρκιανοῦ χ/φου ἐξάιρεται ἔτι μᾶλλον ὡς ἀντιπροσωπεύοντος ἑτέραν χωριστὴν πηγὴν.

3. Αἱ ὑπάρχουσαι εἰς τὸ κείμενον τοῦ Χούμνου μεταβολαὶ παρατηροῦνται κυρίως εἰς τὸ πρῶτον ἡμιστίχιον, ἐλάχιστα δ' εἰς τὸ δεύτερον. Οὐδεὶς ἄρα τῶν ἀντιγραφῶν διέθετε στιχογραφικὴν ἰκανότητα, ὥστε νὰ ἐπιχειρήσῃ μεταβολὰς καὶ περὶ τὴν ῥίμαν ἢ γενικώτερον προσθήκας εἰς τὴν ἔμμετρον παράφρασιν.

4. Σχετικῶς πολλοὶ εἶναι οἱ στίχοι τοῦ κειμένου, οἱ ὁποῖοι διατηροῦνται ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει ἀπαράλλακτοι εἰς ὅλα τὰ διασωθέντα χειρόγραφα, ὥστε νὰ δυνάμεθα ἐξ αὐτῶν νὰ σχηματίσωμεν γνώμην περὶ τῆς γλώσσης καὶ τοῦ ὕφους τοῦ ποιήματος τοῦ Χούμνου. Λαμβανομένων δ' ὑπ' ὄψιν τῶν μεταβολῶν, τὰς ὁποίας οἱ ἀντιγραφεῖς κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν χρόνων ἐκείνων ἐπέφερον εἰς τὴν γλώσσαν καὶ τὸ κείμενον τοῦ Χούμνου, τὰ σωθέντα χειρόγραφα θὰ συμβάλουν, ἐν τῷ μέτρῳ τῆς ἀξίας του ἕκαστον, εἰς τὴν ὀρθὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ἔργου τούτου τῶν τελευταίων ἐτῶν τοῦ ΙΕ' αἰῶνος.

5. Ἐπειδὴ, ὡς κατέδειξεν ἡδὴ ὁ Marshall, ὁ Χούμνος ἢ τὸ πρότυπον, τὸ ὁποῖον οὗτος ἐχρησιμοποίησεν εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ ποιήματός του, ἔχει στενὴν σχέσιν πρὸς τὴν Ἱστορίαν τοῦ παλαιοῦ, εἶναι πιθανὸν τύποι μὴ ἰδιωματικοὶ ἢ τῆς λογίας γλώσσης, ἀπαντῶμενοι παρὰ Χούμνω νὰ ὀφείλωνται εἰς τὸ πρότυπον αὐτοῦ, ὡς ἔγινε σαφὲς καὶ ἐκ τῆς ἀντιπαραθέσεως σχετικῶν μερῶν ἐκ τῶν κειμένων τούτων ὑπ' ἐμοῦ ἐν *Byzantinisch - Neugriechischen Jahrbüchern* VII, σ. 212-213. Ὅθεν εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ἔργου τοῦ Χούμνου πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν καὶ ἡ Ἱστορία Παλαιοῦ.